

РОЛЬ ДІЕСЛІВНОЇ ГРАМАТИЧНОЇ КАТЕГОРИЗАЦІЇ У ФОРМУВАННІ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

У статті з'ясовано роль дієслівної граматичної категоризації у формуванні мовної картини світу та її зв'язок із когнітивною діяльністю людини. Визначено основні принципи аналізу структури й семантики граматичних категорій дієслова з позицій антропоцентризму.

Ключові слова: дієслово, граматична категорія, категоризація, мовна картина світу, когнітивна лінгвістика, антропоцентризм.

Мовна картина світу підлягає категоризації насамперед у свідомості кожного носія мови. Мова репрезентує світ розділеним на різні сутності – об'єкти, події, ознаки, явища і процеси; мова членує дійсність, оскільки її членує наша свідомість, і ділить на такі складові, які вона виділила і “визнала”, тобто виконує категоризацію світу. Когнітивне розчленування світу реальності відображується у системі мовних назв. Сприйняття світу і його членування відбувається відповідно до онтології речей, до реального й об'єктивного стану речей, значною мірою детермінуючи мовну картину світу людини. Мова виявляє, об'єктивує те, як людський розум побачив і зрозумів світ, як людська свідомість категоризувала його. Тому кожна мовна одиниця, кожна мовна категорія, зокрема й граматична, можуть аналізуватися як вияв певних когнітивних процесів [16, 44, 57]. Мета пропонованої статті полягає у з'ясуванні ролі дієслівної граматичної категоризації у формуванні мовної картини світу з позицій когнітивної лінгвістики й антропоцентризму.

У сучасній лінгвістиці використання когнітивного підходу до вивчення граматичних явищ мови набуває все більшої актуальності, бо за його допомогою стає можливим установаження зв'язків граматичних категорій з когнітивною діяльністю людини, дослідження ступеня відповідності між граматичними категоріями і вираженою ними реальністю, аналіз особливостей формування мовної картини світу тощо [19, 4].

Особливої актуальності набула сформована на межі граматики та когнітології когнітивна граMATика (Р. Лангаккер, Дж. Лакофф, У. Чейф, Р. Джекендофф), мета якої – створення когнітивних, концептуальних моделей граматичних явищ мови та дослідження динамічного аспекту когнітивної карти граматичних категорій [10; 16], а також граMATика ономаціологічного спрямування, що вивчає граматичну категоризацію і властивості номінативних одиниць мови з позицій ономаціологічних категорій [8; див. також: 26].

ГраMATичні категорії виявляють безпосередній зв'язок з когнітивною діяльністю людини. Підтвердженням цього є існування в реальному світі матеріальних передумов граматичних явищ і їхня здатність виражати позамовну дійсність. Відомо, що виділення частин мови багато в чому має когнітивне підґрунтя, а самі частини мови з притаманними їм граматичними категоріями є “проекціями” у світ мови об'єктів навколишньої дійсності [14, 5].

Важливий внесок у розвиток ідей, пов'язаних з проблемою співвідношення мовної, зокрема граматичної, і мисленнєвої категоризації, зроблено в концепціях О.О. Потебні, І.О. Бодуена де Куртене, І.І. Мещанінова та інших видатних мовознавців.

У дослідженнях О.О. Потебні порушено питання про диференціацію мовного змісту й позамовного значення, про мовне значення як форму (спосіб представлення, уявлення) мисленнєвого змісту, про мовну категоризацію мисленнєвого змісту тощо. Як зауважує О.О. Потебня, “за допомогою мови людина усвідомлює або, інакше кажучи, уявляє зміст своєї думки. Мова має свій зміст, але він є лише формою іншого змісту, який можна назвати особисто-об'єктивним на тих підставах, що хоча насправді він є належністю тільки особи і в кожній особі різний, проте самою особою визнається чимось, що існує поза нею. Цей особисто-об'єктивний зміст перебуває поза мовою” [23, 118-119]. Сутність таких відношень знаходить пояснення в аналізі вживання граматичних форм, зокрема, коли йдеться про їх переносне вживання, а також у дослідженні історичних змін мовних значень. Дослідник трактує граматичні категорії у тісному зв'язку з ідеєю мовної систематизації думки, її розподілу за певними розрядами. Специфіка мовного змісту, зокрема значення граматичних категорій, у його розрізненні із мисленнєвим змістом і водночас у співвідношенні й у зв'язку з ним розкрита мовознавцем у дослідженні генезису й історичного розвитку граматичних категорій, насамперед категорії слов'янського дієслівного виду [4, 46; див. також: 25].

У працях І.О. Бодуена де Куртене увага зосереджена на висвітленні психічного аспекту мови, зокрема інтерпретації понять “мовного мислення” й “мовного знання”. Автор зазначає: “... з мовного

мислення можна вивести ціле своєрідне мовне знання, ... знання усіх проявів світу, як матеріального, так й індивідуально-психічного й соціального (суспільного). Усі сторони життя перетворюються у психічні еквіваленти, в уявлення, які асоціюються з мовними уявленнями” [1, 312]. Розмірковуючи над відображенням у мовному знанні різних відношень природи, суспільного життя тощо, мовознавець підкреслює специфіку власне мовного відображення цих відношень, зокрема у судженнях про принцип “егоцентризму” в значеннях особи й часу [Там само, 79-81].

Теорія поняттєвих категорій І.І. Мещанінова безпосередньо пов’язана з питаннями співвідношення мови й мислення, а також типологічними дослідженнями у галузі граматики. Поняттєві категорії мовознавець витлумачує як категорії свідомості й водночас категорії мовні [21, 240]. Автор зауважує: “Ті поняттєві категорії, які отримують в мові свою синтаксичну або морфологічну форму, стають ... граматичними поняттями” [Там само, 238]. Дослідник наводить типологію поняттєвих категорій за ознакою граматикизації їх мовного вияву.

Одним із основних завдань сучасної лінгвістики є виявлення способів граматичної категоризації в мові, оскільки граматичні категорії є найважливішими, базовими фрагментами мовної картини світу. Можливість вивчення семантики граматичної категорії як усвідомлюваної структури зумовлена роллю мислячої людини в організації структур пам’яті, які відображені на різних рівнях мовної системи, що всебічно вивчає когнітивна лінгвістика [20, 5].

Вчені звертають увагу на недостатність, обмеженість, фактичну вичерпаність традиційних підходів до опису семантики граматичних категорій дієслова, натомість наголошують на необхідності застосування нових принципів у їх аналізі.

Багатовекторність підходів до вивчення мовних явищ, зокрема граматичного характеру, пов’язана значною мірою зі зміною наукової парадигми, сутність якої – об’єднання різних наук: лінгвістики, психолінгвістики, соціолінгвістики тощо спільним когнітивним спрямуванням до вивчення мови. Когнітивізм має на меті “дослідження структур представлення різних типів знань і способів концептуальної організації знань у процесах породження і сприйняття мовлення” [15, 149], що виявляється в переорієнтації погляду з системи мови на індивідуальну мовленнєву систему (психофізичну організацію індивіда), передбачаючи вивчення людини-мовця і аналіз мовних явищ в одній системі координат [12, 8].

Виходячи з когнітивістських позицій, принципи категоризації є закономірними з погляду користувачів цієї категоризації (або класифікації), навіть якщо ці принципи ними не усвідомлюються [17, 16]. Проте особливе місце в когнітивній науці відведено усвідомленій мотивованості категорії. Так, Дж. Лакофф відзначає, що в процесі категоризації може мати місце усвідомленість класифікації як мотивація використання членів категорії; разом з тим “існує велика різниця між принципами, які мотивують або дають змогу усвідомити систему, і принципами, які породжують або дають змогу прогнозувати систему” [17, 17].

У дослідженні відображення категоризації, наприклад, виду українського дієслова в мовній свідомості носіїв української мови важливо насамперед наголосити на тому, як конкретний носій мови думає, вибудовує мовленнєву стратегію, керує відомою йому інформацією, коли говорить або пише [пор.: 24, 13].

Можна виділити низку положень когнітивної лінгвістики, які є основними, базовими для досліджень у цьому напрямку:

1) автор і користувач системи (мови) є необхідними її елементами, тобто носія мови не можна уявляти як несвідомого користувача, який володіє мовним механізмом, але не усвідомлює його;

2) носії мови виступають розпорядниками мовного механізму, оскільки свідомий вибір мовцем мовних засобів в екстралінгвістичній ситуації ототожнюється з тим, який виконала за нього мова;

3) процеси концептуалізації, відображені в мові, є одними з основних у мисленні людини, бо це певний спосіб узагальнення людського досвіду, який мовець реалізує у висловленні [Там само, 3-15].

У пошуках найбільш усвідомлюваних компонентів категорійної семантики дієслова перспективним є звернення до свідомості носіїв певної мови, яка має два способи вираження, дві взаємопов’язані сфери існування: практичне володіння мовою і здатність мовця розмірковувати про мову.

Одним з нових принципів в аналізі семантики граматичних категорій є виявлення психологічної виділеності окремих членів категорії. Такий підхід до членів різних категорій розроблено в контексті когнітивної лінгвістики у працях Ф. Джонсон-Лерда, Дж. Лакоффа, Р. Лангакера, Ч. Філлмора, А. Ченкі та ін. Широко трактуючи термін “категорія”, когнітивісти

відзначають, що процеси категоризації охоплюють різні рівні мовної системи, тому в когнітивній лінгвістиці обґрунтовуються і застосовуються єдині підходи до аналізу лексики і граматики.

До теоретичних принципів когнітивістики у вивченні процесів категоризації в мові відносять:

- 1) визнання “природності” мовних класифікацій;
- 2) репрезентація категорії як об’єднання одиниць з нетотожними властивостями, які, однак, характеризуються певною спільною властивістю (подібність, але не тотожність);
- 3) “розмитість” меж між класами, дифузність категорії;
- 4) наявність у категорії ядра і периферії;
- 5) прототиповість як властивість категорії [27, 47-59].

Застосовувані принципи категоризації визначають структуру категорії як сукупність стійких зв’язків, наявних між об’єктами цієї категорії (класу). Поняття про структуру категорії ґрунтується на кількох загальних принципах, одним з яких виступає центральність категорії (тобто основні члени категорії є центральними). Центральні члени категорії швидше розпізнаються, раніше й краще запам’ятовуються, частіше використовуються, тому у свідомості людини вони репрезентують категорію в цілому [17, 33].

Центральність категорії в когнітивній лінгвістиці часто пов’язують з прототиповою структурою: центральні члени категорії є прототипами для інших членів, оскільки вони мають найбільший набір ознак, значущих для категорії; за ними усвідомлюється категорія в цілому. Як зауважує Е. Рош, прототипи як еталонні члени категорії, що втілюють її найхарактерніші ознаки, формують центр категорії, інші члени категорії, що наділені лише деякими з властивостей прототипів, утворюють її периферію (цит. за: [27, 47, 48, 51]).

Властивість центральності категорії, її прототипової структури відображує механізми людської пам’яті, тому, як зауважує В.О. Макавчик, має вияв і в граматичних категоріях [20, 11]. За словами О.В. Бондарка, прототипове значення категорії відрізняється від інваріантного (глибинного, неусвідомлюваного) своєю осмисленістю, хоча обидва ці значення мають спільну властивість системного впливу на інших членів категорії [3]. Зауважимо, що характер усвідомлюваності дієслівних категорій, зокрема виду або часу, трактують як наявність у мовній свідомості носіїв рідної мови психологічно виділених (прототипових) компонентів значення видо-часових форм дієслова.

Р. Лангаккер, вивчаючи граматичні категорії, пропонує опис структури категорії як схеми, у якій вузли (граматичні форми) мають різний ступінь психологічної виділеності й пов’язані між собою категорійними відношеннями, при цьому регулярні моделі можуть вважатися прототипами відповідної категорії [18, 101].

Кожна категорія змістовно багатопланова й існує лише в єдності з іншими категоріями. Беручи до уваги онтологічний трикутник “світ – людина – мова”, М.М. Болдирев об’єднує мовні категорії у три типи категоризації: лексична (аналогова), граматична і модусна (оцінна). Лексична категоризація повторює в мові онтологічну категоризацію світу. У лексичних категоріях реалізується гносеологічна функція мови. Граматичні й лексико-граматичні категорії розкривають онтологічну модель мови. Модусні або оцінні категорії пов’язані з онтологією людської свідомості, її інтерпретувальною функцією і відтворюють оцінну модель світу [2].

Аналіз семантики граматичних категорій дієслова з позицій когнітивної лінгвістики дає змогу по-новому розкрити її специфіку, експлікувати ступінь і характер її усвідомлюваності носіями мови. Зокрема, семантику дієслів доконаного і недоконаного виду в мовній свідомості носіїв рідної мови можна представити як ієрархічну структуру, статус компонентів якої регламентується їхньою психологічною виділеністю; найбільш психологічно виділені компоненти відіграють роль прототипів категорійної семантики. Прототиповим, найуніверсальнішим у семантиці доконаного виду є компонент “результат”, тісно пов’язаний з психологічно виділеним компонентом “завершення”. У семантиці недоконаного виду прототиповим є компонент “процес”, тісно пов’язаний з психологічно виділеним компонентом “тривалість”. Увесь спектр дієслівних значень, що репрезентують поняття “результат” і “процес”, свідчить про інтерпретаційну сутність цих понять, яка, власне, й визначає їхню концептуальну природу. Поняття “процес” і “результат” не лише наявні у свідомості носіїв мови, а й реально функціонують, входять до сфери актуального змісту, застосовуються в описі різних ситуацій. В.О. Макавчик припускає, що інтерпретаційна, концептуальна сутність понять “результат” і “процес” слугує основою для усвідомлення граматичної семантики доконаного і недоконаного виду російського (очевидно, й українського – І.Д.) дієслова носіями рідної мови за допомогою цих понять [20, 192]. Уявлення про результат і процес у мовній свідомості носіїв рідної мови є антропоцентричним, ці поняття значущі в житті людини, соціумі, оскільки їх репрезентують дієслова, що відображують, насамперед, людські дії, відношення, стани

[Там само, 192]. Це підтверджує думку О.О. Потебні про антропоцентричність мови в цілому і граматичних категорій зокрема. Антропоцентричність граматики знаходить відображення у функціонуванні граматичних категорій дієслова передусім у тому, що вона усвідомлюється на основі значущих в соціальному житті людини понять – концептів.

Вивчення граматичних категорій, зокрема дієслівних, не можна вважати достатньою мірою адекватним, якщо розглядати їх у так званому “чистому вигляді”, абстрагуючись від обов’язкової співвіднесеності їхнього функціонування з реальною ситуацією спілкування, з конкретними мовленнєвими реалізаціями. Як зауважує В.А. Звегінцев, “ситуація – це все, що може бути змістом комунікативного процесу. Саме в цьому сенсі ситуація глобальна. Однак саме в цьому сенсі. Але навколишній світ – не ситуація. Це – навколишній світ, який не пройшов через людську свідомість. Ситуація можлива лише тоді, коли є людина. Спробуємо вилучити з навколишнього світу людину, і цей світ залишиться, але ніяких ситуацій не буде” [13, 188]. Це ще раз підкреслює комунікативну та антропоцентричну спрямованість сучасних граматичних досліджень.

Антропоцентризм як дослідницький принцип, презентуючи загальну тенденцію сучасного лінгвістичного пізнання – рух від сфери систем до центру цих систем – до людини [26, 35–38], орієнтований на вивчення людини і мови у їх взаємозв’язку. Мова невіддільна від людини. За словами Ю.С. Степанова, “мисляча субстанція, «Я», не менш владно вимагала мови для опису стану духу; більше того, вона вимагала шукати у самій мові приховану основу – «Я»” [28, 93]. Як зазначає Л. Єльмслев, “мова – це інструмент, за допомогою якого людина формує думку і почуття, настрої, бажання, волю і діяльність, інструмент, за допомогою якого людина впливає на інших людей, а інші впливають на неї” [9, 29]. Проте, як зауважує О.О. Селіванова, антропоцентризм слід виводити не тільки з мови або її продуктів, але й з наявності антропних суб’єктів – користувачів мови, їх ментальності, свідомості [26, 38].

Категорії, що є ядром граматичного ладу української мови, відображають позамовну дійсність і різняться особливостями її формального вираження [11, 3], за своєю природою глибоко антропоцентричні. Цю тезу яскраво ілюструють самі визначення граматичних категорій дієслова, у центрі яких – особа мовця. Категорія виду відображає можливість м о в ц я представити позначені дієсловами в позамовній дійсності дії та стани у двох виявах: або як цілісні, або як нецілісні [6, 224]. Категорія часу, як традиційно вважають, виражає відношення дії, процесу або стану до моменту мовлення. Але ж відомо, що з моментом мовлення співвідносяться не самі дії, процеси та стани, що відбуваються в об’єктивній дійсності. З цим часовим орієнтиром їх співвідносить м о в е ц ь, який констатує об’єктивність дій, процесів та станів, що передували моментові мовлення або збігаються з ним, а також висловлює свою впевненість щодо реальності дій, процесів і станів, які відбудуться після моменту мовлення, бо вони поза мовцем не є реальними [Там само, 250]. Підставою для виділення граматичної категорії способу дієслова служить відношення дії, процесу чи стану до дійсності з погляду м о в ц я, що визначається як реальність/ірреальність дії, процесу або стану [Там само, 256] (усі розрядки наші – І.Д.).

Антропоцентризм опису граматичних категорій, зокрема дієслівних, полягає в їх представленні не тільки як фрагментів системи певної мови, а й як засобу вираження певних поняттєвих категорій у мовній картині світу, а також у поясненні принципів добору тих чи тих граматичних форм у мовленні не тільки з позиції відношень між одиницями певної мови, а й з погляду мовної свідомості й мислення її носіїв.

Антропоцентризм граматичної категорії виду, наприклад, полягає у суб’єктивному характері інтерпретації об’єктивних ознак видового значення – “цілісність” і “граничність” дії. Як зазначає О.В. Бондарко, “переважно інтерпретаційний характер дієслівного виду в російській та інших слов’янських мовах визначено категорійною семантичною ознакою цілісності дії. Джерелом видових значень є зафіксований і об’єктивований у мовній системі погляд мовця на дію: дія може бути уявлюваною спостерігачем (мовцем) у процесі її перебігу (одна з функцій недоконаного виду) або як цілісний, обмежений границею факт (функція доконаного виду). У слов’янських мовах цей «погляд на дію» (як на цілісну або позбавлену ознаки цілісності) набув властивості обов’язковості, тобто став з необхідністю виражатися у кожному акті вживання видів як категорійне граматичне значення” [5, 48]. Проте, як далі зауважує О.В. Бондарко, у семантиці видів є й такі “диференційні ознаки, які мають відображувальний характер, тобто відображують певні властивості реальних дій. Такими, зокрема, є ознаки тривалості і повторюваності дії. Проте у системі видів ці ознаки не домінують” [Там само].

Проте не всі мовознавці поділяють такий погляд. Наприклад, В.Е. Морозов вважає, що ознаки “цілісності” і “граничності” дії не виявляють такого ступеня суб’єктивної інтерпретації свого вияву,

здатної зумовити інтерпретаційний характер граматичної категорії. Вид дієслова, на його думку, “виражає обмежену / не обмежену границею увагу до дії, а відношення до граничності й цілісності власне дії може стати чинником, який провокує і підтримує той чи той рівень уваги до дії” [22, 33]. Дослідник переконаний, що єдиною ознакою дії, в інтерпретації якої полягає призначення дієслівного виду, є більша чи менша сталість дії як рухливої ознаки предмета мовлення, причому вибір виду виражає не більш чи менш об’єктивну сталість самої цієї ознаки, а виключно суб’єктивну сталість бачення цієї ознаки автором мовлення [Там само].

Крім того, визнаючи ознаку граничності-неграничності за семантичну властивість дієслівної основи [7, 102] і обов’язкову умову (граничність) для творення видової пари, дослідники мови наголошують на розрізненні значень граничності-неграничності дії, що має екстралінгвістичне підґрунтя і виникло в результаті відображення людською свідомістю певних об’єктивних відмінностей навколишньої дійсності. Основне значення граничності – це вказівка на можливу границю (межу) дії або спрямованість дії на досягнення своєї межі. Значення неграничності – це називання дії як такої в її перебігу без указівки на її часове обмеження. М. Гіро-Вебер зазначає так: “Межа дії визначається як деяка критична точка, до якої прямує дія; досягнувши цієї точки, дія припиняється, вичерпавши себе. Тільки граничні дієслова... наділені ознакою внутрішньої межі... Неграничні дієслова не виражають внутрішньої межі...” [Там само].

Отже, формування картини світу відбувається на ґрунті певного набору базових понять або категорій. Здатність вичленовувати з потоку вражень найважливіші у зв’язку з певними якостями, функціями і структурувати їх у класи або категорії, тобто здатність до категоризації світу, є основою мисленнєвої діяльності людини.

Основні мисленнєві сутності відображено у граматиці мов, саме граматична категоризація створює каркас для розподілу усього концептуального матеріалу, вираженого лексично. Дієслівна граматична категоризація відіграє провідну роль у формуванні мовної картини світу.

Поняття “картина світу”, зокрема “мовна картина світу”, дає змогу висвітлити деякі фундаментальні принципи формування уявлень людини про себе. Картина світу є не стільки відображенням світу, скільки його інтерпретацією. Представлення світу як картини свідчить про певний етап усвідомлення людиною себе і способів свого відношення до світу: “як тільки світ стає картиною, позиція людини трактується як світогляд... Людина виборює тут позицію такого суцього, яке усьому суцьому задає міру і встановлює норму” [29, 104]. Тому картина світу, зафіксована у свідомості людини, є системною і глибоко антропоцентричною.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодуэн де Куртенэ И.А. Избранные труды по общему языкознанию. – М.: Изд-во АН СССР, 1963. – Т. 2. – 391 с.
2. Болдырев Н.Н. Категории как форма репрезентации знаний в языке // Концептуальное пространство языка: Сб. науч. трудов. – Тамбов: ТГУ, 2005. – С.16-39.
3. Бондарко А.В. Инварианты и прототипы в системе функциональной грамматики // Проблемы функциональной грамматики: семантическая инвариантность / вариативность. – СПб.: Наука, 2003. – С. 5-36.
4. Бондарко А.В. Теория значения в системе функциональной грамматики: На материале русского языка / РАН. Ин-т лингв. исследований. – М.: Языки славянской культуры, 2002. – 736 с.
5. Бондарко А.В. Теория морфологических категорий. – Л.: Наука, 1976. – 255 с.
6. Вихованець І.Р., Городенська К.Г. Теоретична морфологія української мови: Академічна граматики української мови. – К.: Унів. вид-во “Пульсари”, 2004. – 400 с.
7. Гиро-Вебер М. Вид и семантика русского глагола // Вопросы языкознания. – 1990. – № 2. – С. 102-112.
8. Даниленко В.П. Ономазиологическое направление в грамматике. – Иркутск: Изд-во Иркутского ун-та, 1990. – 348 с.
9. Ельмслев Л. Пролегомены к теории языка. – М.: КомКнига, 2006. – 248 с.
10. Жаботинская С.А. Концептуальная модель частеречных систем. – Черкассы, 1998. (рукопис)
11. Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови. Морфологія. – Донецьк: ДонДУ, 1996. – 435 с.
12. Залевская А.А. Специфика психолингвистического подхода к анализу языковых явлений // Психолингвистические проблемы функционирования слова в лексиконе человека: коллективная монография. – Тверь: Твер. гос. ун-т, 1999. – С. 6 – 21.
13. Звегинцев В.А. Мысли о лингвистике. – М., 1996.
14. Кубрякова Е.С. Части речи в ономазиологическом освещении. – М.: Наука, 1978. – 116 с.
15. Кубрякова Е.С. Эволюция лингвистических идей во второй половине 20-го века (опыт парадигмального анализа) // Язык и наука конца 20-го века. – М., 1995. – С. 144 – 238.
16. Кубрякова Е.С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.

17. Лакофф Дж. Мышление в зеркале классификаторов // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 23: Когнитивные аспекты языка. – М.: Прогресс, 1988. – С. 12 – 51.
18. Лангаккер Р. Модель, основанная на языковом употреблении // Вестник Московского университета. Сер. 9: Филология. – 1997. – № 6. – С. 101-124.
19. Лукина Н.Ю. Роль грамматических средств в формировании языковой картины мира (на материале грамматических категорий имени существительного в русском и английском языках): Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19. – Ярославль: ЯГПУ, 2003. – 219 с.
20. Макавич В.О. Видо-временная категоризация русского глагола в языковом сознании носителей русского языка: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. – Томск: ТПУ, 2004. – 292 с.
21. Мещанинов И.И. Члены предложения и части речи. – Л.: Наука, 1978. – 387 с.
22. Морозов В.Э. Глагольный вид в русском языке и в русской речи. – 2-е изд. – М.: Гос. ин-т рус. яз. им.А.С. Пушкина, 2002. – 223 с.
23. Потенция А.А. Из записок по русской грамматике. – М.: Просвещение, 1977. – Т. 4. – Вып. II. – 406 с.
24. Рахилина Е.В. О тенденциях в развитии когнитивной семантики // ИАН СЛЯ. – 2000. – Т. 59. – № 3. – С. 3-15.
25. Русанівський В.М. Структура українського дієслова. – К.: Наук. думка, 1971. – 315 с.
26. Селиванова Е.А. Когнитивная ономазиология (монография). – К.: Изд-во украинского филологического центра, 2000. – 248 с.
27. Семантика и категоризация / Р.М. Фрумкина, А.В. Михеев, А.Д. Мостовая, Н.А. Рюмина. – М.: Наука, 1991. – 168 с.
28. Степанов Ю.С. В трёхмерном пространстве языка. Семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства, науки. – М.: Наука, 1985. – 335 с.
29. Хайдеггер М. Время картины мира // Новая технократическая волна на Западе. – М.: Прогресс, 1986. – С. 93-119.

The article deals with the predicative grammar categorization role in a linguistic world outline construction and its connection to the cognitive activity of a person. The author determines main principles and analyses grammar verb categories structure and semantics from the anthropocentric points.

Key words: verb, grammar category, categorization, linguistic word outline, cognitive linguistics, anthropocentrism.

О.О. Кабиш

ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті проаналізовано найхарактерніші для термінологічних слів типи розвитку семантики, досліджено механізми творення нових значень, встановлено зміни функціонування.

Ключові слова: термін, семантична структура слова, лексичне значення слова, семантичні зміни, сема, ретермінологізація, детермінологізація.

Відомо, що перетворення в соціально-політичному, економічному, науково-технічному й культурному житті суспільства зумовлюють модифікації національного лексикону, через які виявляється ставлення носіїв мови до тих чи інших реалій і подій. Для української мови кінця ХХ – початку ХХІ століття, що відображає в своєму „дзеркалі” нову суспільно-політичну й економічну ситуацію, характерні процеси, в основі яких лежать зміни в психології мовців, в їх мовних смаках, настанови нової доби [3, 8].

Інтелектуалізація українського суспільства, розвиток науково-технічного прогресу, підвищення освіченості носіїв мови зумовили вихід за межі терміносистем багатьох спеціальних слів, розширення сфери їх уживання та подальший розвиток семантики. Тому природно, що проблема терміна й термінології привертає увагу багатьох лінгвістів. В українському мовознавстві всебічному вивченню різних груп термінологічної лексики присвячено низку ґрунтовних наукових досліджень та статей. Це праці О. Антонів, М. Антонович, Т. Бевз, А. Білової, С. Вільчинського, А. Вовк, О. Горбача, Н. Пуряєвої, І. Самойлової, О. Селіванової, О. Стишова, Л. Тименко, В. Товстенко, Я. Яремка та ін. Проте вивчення термінологічної лексики залишається актуальним, оскільки потребує подальшого наукового дослідження із залученням нового фактичного матеріалу та комплексного підходу до аналізу семантики терміна, тобто не лише у межах термінологічного поля, а й у тих периферійних ділянках, де він набуває додаткових прагматичних характеристик та нових значень.